

„Kész a leltár”?

Évek óta keringek e vers körül. Az alábbiakat többször is megfogalmaztam már utcai motyogásban, járműveken rázkódva, de néhány mondatát le is jegyeztem azo-
elkallódott papírcetlikre. Most már nem verődik olyan erővel és olyan fájdalmassá-
gal bordáimhoz az a különös szívdobogás, mint ami akkor fogott el, amikor József
Attila Kész a leltár című versét olvastam egy antológiában. Ma már inkább a halálra
szántak hűvös zsibbadtságát érzem. Az említett antológia — naptár és évkönyv —
címe: AZ EST Hármaskönyve s alatta nagy, piros számok: 1938. Igazán nem kellett
ahhoz különleges számolási készség, hogy alaposan megdöbbenjek. Már korábban is
gondoltam arra, hogy voltaképpen kortársak is voltunk, én már csaknem egy eszten-
deje a világon voltam, amikor ő meghalt...

Az antológiában hetven költő ugyanannyi versének társaságában olvasható a
Kész a leltár. A nevek után egy-két soros életrajzi ismertető is található. József
Attila neve alatt a következő: „1905-ben született Budapesten. Szegeden élt, ma Bu-
dapesten tisztviselő. Költő, esszéíró. Verskötetei: Medvetánc (1934, Budapest), Nagyön
fáj (1936).” Az nem igazított különösebben, hogy csak két kötetét említik, hiszen a
többi költőnél is csak egy vagy két kötet címét közlik. Az okozott ideges remegést,
hogy a vers — és az életrajz — leadásakor József Attila még élt! Talán senki, még
ő maga se, gondolta, hogy rövidesen meghal. A vers — az évkönyv — megjelenése-
kor pedig már halott volt! S a vers címe — istentelenül sorsszerű! — Kész a leltár.
Lapozgatom az ezüstös borítású évkönyvet s tünődök. Gyakorlatból is tudom, hogy a
lapok évkönyveit — naptárait — már tavasszal, nyáron kezdik szerkeszteni, hogy
annak az évnek a decemberében árulható legyen. Tehát ez az évkönyv is, minden
valószínűség szerint, megjelent már 1937 decemberében. Lehetséges, hogy éppen azok-
ban a napokban, amikor József Attila meghalt vagy talán éppen a temetése volt.

Így utólag, mintha csúfolódna velünk ez a két sor: „Nem dicső harcban, nem
szelíd kötélben, / de ágyban végzem, néha ezt remélem.” Ezt remélte, ezt kellett re-
mélnie még akkor is, ha folytonos harcban állt a világgal. Az ember folytonosan
ilyesmit remél, azaz: még eddig sem akar gondolni! Az ember tudja, nem tehet mást,
de nem hiszi a halálát, a saját halálát!... Érdemes futólag elemezni ezt a verset.
A hetyke befejezés ellenére, igencsak sorssejtő vers! Azt ezúttal csak mellékesen
említem, hogy a Hármaskönyvben — talán azért „hármask”, mert naptár is és köz-
érdekű írásokat, hirdetések is tartalmaz a két; vers- és próza antológia mellett, az
utóbbiban jeles íróinktól olvashatunk vagy tucatnyi szép írást — tehát az évkönyv-
ben nem egészen azonos a vers szövege például a József Attila Összes Versei, Szép-
irodalmi Könyvkiadó 1956 kötetében közöltével. Bár csak három helyen tér el — ám-
bár ez nem is kevés —, ebből kettő talán helyesírási felfogás közti különbség, a har-
madik eltérés azonban egy szótaghiány. A Hármaskönyvben az első sor végén: „Ma-
gamban bíztam eleitől fogva, — „van vonás („vessző”) a gondolatjel előtt, a kötet-
ben nincs. Ugyancsak az évkönyvet említve előbb, ott: „Semmikép se többé”, vagyis
egy „p”-vel, az 1956-os kiadásban ugyanez két „p”-vel jelent meg. Lényegesebb a
harmadik eltérés, le is írom mind a két változatot. Az 1938-as Hármaskönyvben:

*Akárhogy lesz, immár kész a leltár.
Éltem — és ebbe más is belehalt már.*

Az emlegetett 1956-os kiadásban egy szótag hiányzik:

*Akárhogy lesz, immár kész a leltár.
Éltem — és ebbe más is belehalt már.*

Amikor e sorokat írom, eszembe jut, hogy új gyűjteményes kötet készül az évfordulóra József Attila verseiből. Kíváncsi vagyok, melyik változattal találkozhatunk majd e kötetben? Abban bizonyos vagyok, hogy az évkönyvben közölt szöveg a helyes. De nem e hibák ösztökéltek írásra, töprengésre, annál is inkább, mert a fenti szövegeltéréseket csak mostanában vettem észre, míg e sorsszerű — végzetszerű! — megjelenése a versnek, ahogy emlegettem, évek óta foglalkoztat.

„Magamban bíztam eleitől fogva, —”, így kezdi méltóságosan, a szép zsoldársor áthallásával a verset. Hatásosan, az olvasót magához húzóan-ölelően. De azután, mintha szégyellné, legalábbis röstellné ezt a méltóságos hangütést, egyszerűbbre vált: „ha semmije sincs, nem is kerül sokba / ez az embernek.” Mi nem kerül sokba? Az önbizalom? Aki a mindenséggel akarja magát mérni s akinek „csak a törvény a tiszta beszéd”, az nem szegény, annak a leltárkészítés nem véletlen, ötletszerű cselekedet. Nem is gazdagságának összeírása!... Mert összeírhatja-e az ég csillagait? A szeretet, a barátság érzését? Az „arany öntudat” karátjait? Ez a leltár a tőrés-bírás emlegetése! Arról töpreng, mit bír ki az ember, mit bír ki a költő, mit bír ki ő?! Sarkítva: meddig élhet a kor, a társadalom adott körülményei között? Mint az úrhajós, ha a visszautaktól eltérő pályán kering és már csak arra van módja, hogy figyelje: meddig elég az oxigén?

*Ha féltem is, a helyemet megálltam —
születtem, elvegyültem és kiváltam.*

Ki merne manapág ilyen rímeket „megálltam”, „kiváltam” leírni? Csak az, akiben áthallatszanak egymásba remeklései. A költő egyetlen verset ír életében, csak közben új és új címeket iktat — széljegyzetként, s magyarázatképpen. S még valaki le meri írni, a „leltározó”, aki már minden szava mögött ott tudja-érzi roppant gazdagságát. Még akkor is így van ez, ha később írta néhány nagyon fontos versét. Nem henyeségről, felületességről van szó, sokkal inkább kesernyés-humoros nagyvonalúságról.

*Meg is fizettem, kinek ahogy mérte,
ki ingyen adott, azt szerettem érte.*

Életeleme a nyíltság, a „szégyentelen” őszinteség.

*Asszony ha játszott velem hitegetve:
hittem igazán — hadd teljen a kedve!*

Milyen édes-szép-ravasz az utóbbi sor!... S a felkiáltójel, akár az uralkodói jogar villan meg a sor végén. Megintcsak nem a földi mértékkel mérhető gazdag ember alamizsnájáról — leereszkedéséről — van szó, hanem a hűvös és örökkévaló dolgok közt ógyelgő, tiszta és szigorú tekintetű kamasz, mindenségbirtokos, lélekmilliárdos bármit, azonnal teljesítő gesztusáról — ha szeretetet hitethet el önmagával.

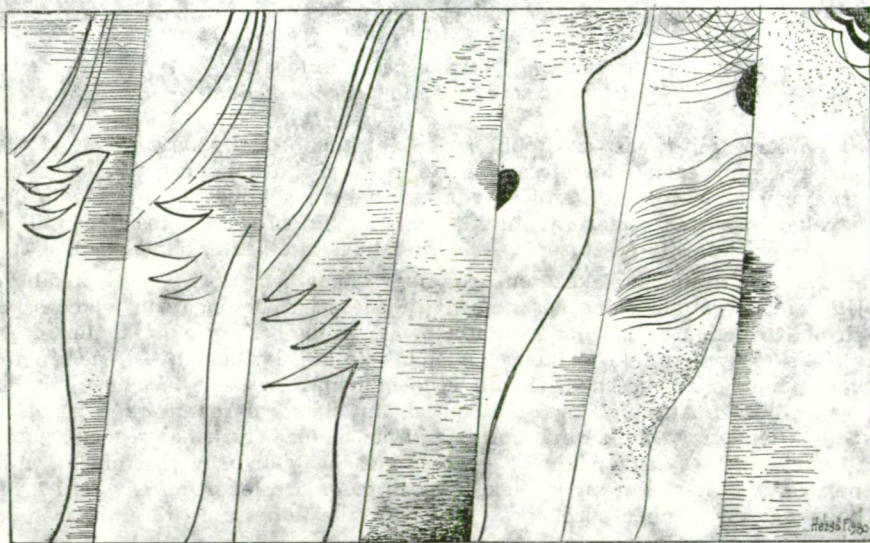
Nem azzal a szándékkal kezdtem írni, hogy elemezzem ezt a verset, inkább csak gyorsjegyzetet szerettem volna készíteni megjelenésének borzongatóan jelképes körülményeiről. Közben arra is gondolva, mit bír ki az ember, mit bír ki József Attila vagy akárki korunkban, aki testként folytatódik „a külső világban — / nem a fűben, a fáknban, / hanem az egészben.” S mit kéne kibírnia? Évtizede is lehet már annak, hogy éppen József Attilával kapcsolatban leírtam: belülről rohant rá a gázoló „vonal!” S ez a lényeg. Az ember fiatalon is eljuthat az élet elviselhetőségének határáig, ha a törvényerejű — nagyon kínzó! — felismerések olyan nagy „szerelvénnyé” rendeződnek, amivel már nem bír a lélek. S vajon mennyire lehet törvényszerű korunkban, hogy egy-egy ember tűrőképességéből következtethessünk az emberiség lelki-erejére?

Több visszaemlékezésben is olvastam, hogy nem a vonat alá — elé — ugrott Szárszón, hanem csak át akart menni, át akart bújni az álló tehervonat kocsjai kö-

zött, hogy az utat lerövidítse s közben meglódult a szerelvény... Így történt. Akkoriban, amikor erről először olvastam, magamban felháborodva tiltakoztam ez ellen a változat ellen. Aljas hamisításnak gondoltam-éreztem. Azután lecsillapodva, évek múlva érlelődött meg a belső mozdony, a belső vonat gondolata, ami elől nincs menekvés!... Egyébként is megmaradt az ugyancsak kitalálhatatlan jelkép: az ország térképével takarták le! Az Alföld vagy a Dunántúl jutott a szívére? S melyik országrész a homlokára? Mert az egész testét, akármennyire kicsi és törékeny is volt, aligha fedhette be ez az ugyancsak törékeny, kicsi, boldogtalan ország... Alig „veszett” el az egyik legenda, máris megtalálom a végzetbélyeget egyik, nem is akármelyik versének sorsában!

Azt is végiggondoltam, hogy talán az évkönyv csak a halála után készült, és a szerkesztők valamelyike — Dernői Kocsis László, dr. Mihályfi Ernő és Szabó Lőrinc — szándékosan ezt az „ideillő” verset választotta. De ellentmond ennek az, hogy akkor is az év végén megjelentek már a következő esztendő évkönyvei, naptárai. S akármilyen rövid is volt — a maihoz képest! — a nyomdai átfutási idő, egy hónap mindenképpen volt. S különben is, akkor az élettrajzi jelen időt is múlt időre változtatták volna: „... ma Budapesten tisztviselő.” Ez egyértelmű.

Tudom, lehetne még változatokon, lehetőségeken gondolkodni; mennyiben volt véletlen vagy szándékos e vers akkori közlése. Akármilyen derülne ki, József Attila élete, sorsa, életműve semmiképpen nem véletlen. Minden mozzanata, emberi eszmélésétől kezdve logikus, egyértelmű és szándékos! Végül is ez lehet a végső meggyőződésem akkor is, amikor látszólag újabb legendát kívántam teremteni. Most már csak azon kéne gondolkodni, mennyire egyedi — s mennyiben magyar!? — költősors, hogy születésének ünnepi évfordulóján is a haláláról kényszerülök mélnézni; a költő halálos arcvonásait tapogatom, holott ő is ifjú vonásokkal ment el s mindig is ifjú marad számunkra, mint annyian mások. Ez az országos sorsleltár, úgy látszik, korántsem végleges még.

HÉZSÓ FERENC ILLUSZTRÁCIÓJA JÓZSEF ATTILA
„MIKOR AZ UTCÁN ÁTMENT A KEDVES” CÍMŰ VERSÉHEZ